

УДК [811:316.454.52]-057.87

АСПЕКТИ МОВЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ІНШОМОВНОМУ СПІЛКУВАННІ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

К. О. Галацин, А. П. Хом'як

м. Київ, НТУУ «КПІ»; м. Луцьк, СНУ ім. Лесі Українки

galatsyn_kateryna@ukr.net

Висвітлюються суть, структурна будова мовленнєвої діяльності, механізми реалізації її видів в іншомовному спілкуванні студентів вищих навчальних закладів; подано структурну будову мотиваційно-спонукального, орієнтовно-дослідницького і виконавчого рівнів, надано коротку характеристику кожного із зазначених рівнів; актуалізується професійно-орієнтований підхід до оволодіння іншомовною мовленнєвою діяльністю, який передбачає формування у студентів здатності до спілкування іноземною мовою з урахуванням специфіки професійної лексики; запровадження в навчальний процес європейського мовного портфоліо, що дозволяє зробити процес іншомовного навчання більш прозорим для студентів, допомагаючи їм розвивати здатність до відображення та самооцінювання, і таким чином надаючи їм можливість поступово підвищувати свою відповідальність за власне навчання.

Ключові слова: спілкування, мовленнєва діяльність, комунікативно-пізнавальна потреба, осмислення, випереджувальне відображення, пам'ять, мовне портфоліо, професійно-орієнтоване навчання.

Вступ. Проблема мовленнєвої діяльності в іншомовному спілкуванні актуалізується входженням України в загальноєвропейський економічний та освітній простір. Іншомовне спілкування стає суттєвим компонентом майбутньої професійної діяльності спеціаліста. Актуальність проблеми обумовлюється й існуванням суперечності між соціальним замовленням на висококваліфікованого фахівця, який володіє іноземною мовою і може використовувати її у своїй професійній діяльності та невисоким рівнем підготовки випускників вищої школи з іноземної мови.

Метою статті є теоретичний аналіз мовленнєвої діяльності та її структурної будови.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблеми мовленнєвої діяльності як засобу комунікації розглянуто в працях А. Ксенофонтової, В. Куніциної, О. Леонтєва, С. Никітчиної, Г. Щукіної, А. Хом'як та ін. Взаємозв'язок спілкування та лінгвістики досліджували О. Гойхман, І. Зимня, Є. Ключев, М. Колтунова, Т. Надєїна, О. Шахнарович та ін. Аналізу спільності рецептивних і продуктивних видів мовленнєвої діяльності присвячено праці В. Ільїна, З. Кличкіної, С. Толкачевої та ін. Питання професійної комунікації іноземною мовою досліджували Т. Астафурова, Т. Кучма, Є. Легочкіна, З. Ілюхін та ін. Технології формування іншомовної комунікативної компетентності розробляли І. Баценко, В. Гнаткевич, Г. Китайгородська, В. Коростильов, О. Тарнопольський, Ю. Пассов, Р. Елліс, Н. Шміт та ін. Мовленнєва діяльність визначається дослідниками як об'єкт навчання, за посередництвом якої досягається ціль навчання – сформований комунікативний потенціал студента використовувати основні форми спілкування.

Як і будь-яка діяльність людини, мовленнєва діяльність включає у свою структурну будову мотиваційно-спонукальний, орієнтовно-дослідницький і виконавчий рівні [3, 7]. Надамо коротку характеристику кожного із зазначених рівнів.

Мотиваційно-спонукальний рівень мовленнєвої діяльності. На думку багатьох дослідників, мотиваційно-спонукальний рівень поданий складною взаємодією прагнень, мотивів і цілей мовленнєвої дії як подальшого її

результату. Діяльність стимулюється рядом внутрішніх і зовнішніх мотивів. Для нашого аналізу важливо зазначити її внутрішній мотив. Таким у мовленнєвій діяльності є когнітивно-комунікативна потреба, яка, за О. Леонтьєвим, «знаходячи» себе в предметі діяльності, стає її внутрішнім мотивом [8]. А відтак це передбачає створення ситуації, котра б мотивувала виникнення та розвиток комунікативно-пізнавальної потреби в оволодінні майстерністю спілкування. Тут варто взяти до уваги положення Л. Виготського про психологічну природу мотиву, його зв'язки з індивідом, його емоціями і волею, думкою, яка виникає в силу різних мотивів. “Сама думка народжується не з іншої думки, а з мотиваційної сфери нашої свідомості, яка охоплює наші захоплення і потреби, наші інтереси і спонування, наші афекти і емоції...” [2, с. 357].

Орієнтовно-дослідницький рівень мовленнєвої діяльності.

Орієнтовно-дослідницький рівень мовленнєвої діяльності охоплює дослідження умов діяльності, виокремлення предмета, залучення засобів, інструментів діяльності тощо. Це також рівень реалізації відбору засобів і способів формування і висловлення думки в процесі мовленнєвої комунікації. На цьому рівні відбувається програмування і внутрішньої організації предметного, змістового плану мовленнєвої діяльності. Виконавчий рівень мовленнєвої діяльності може бути зовні вираженим і невираженим. Приміром, виконавчий рівень слухання зовні невиражений, утім виконавчий елемент діяльності мовлення очевидний, він зовні яскраво виражений в артикуляційних рухах мовця. У мовленнєвій діяльності продуктом рецептивних її видів, а саме читання і слухання, є умовивід, а продуктом таких видів мовленнєвої діяльності, як говоріння і письмо, є висловлення, текст [6].

Важливою часткою предметного змісту діяльності є її результат, що, зазвичай, проявляється у певній реакції оточуючих на продукт цієї діяльності. Так, у рецептивних видах мовленнєвої діяльності результатом слухання є розуміння змісту тексту із наступним мовленням. Наслідком продуктивних видів мовленнєвої діяльності є спосіб їх сприймання оточуючими [6]. За концепцією М. Жинкіна, реалізація вказаних видів мовленнєвої діяльності відбувається через такі загальнофункціональні механізми, як осмислення, випереджувальне відображення, оперативна і довготривала пам'ять [4]. Коротко їх охарактеризуємо.

Осмислення – це процес встановлення або відтворення змістових зв'язків у висловлюванні. За М. Жинкіним, осмислення інформаційного матеріалу завжди здійснюється за рахунок поділу його на частини, за посередництвом його «змістового групування», виокремлення «змістових опорних пунктів» і встановлення еквівалентних замінів [4]. Механізм випереджувального відображення неоднаково виявляється у рецепції та продукції. У рецепції воно проявляється в процесі вірогідного прогнозування, в продукції – випереджувального синтезу, в термінах М. Жинкіна [4]. Характер вірогідного прогнозування обумовлюється лінгвістичним досвідом індивіда, який визначає лінгвістичну вірогідність появи того чи іншого слова в тексті, як у рецепції, так і в продукції. Людина засвоює слова в певних сполученнях й сприймає їх у відповідних зв'язках, а також прогнозує те сполучення, яке найчастіше траплялося в її досвіді спілкування. Прогнозуватися можуть не тільки окремі слова, а й словосполучення, що дозволяє завбачувати з певним ступенем вірогідності закінчення висловлювання в цілому.

Пам'ять – це один із складних пізнавальних процесів, що містить закріплення, збереження і відтворення людиною її попереднього досвіду. Для

аналізу мовленнєвої діяльності визначальні два її види – довготривала і оперативна пам'ять. Довготривала пам'ять є «сховищем» усіх набутих упродовж життєдіяльності знань (предметних, словесних, образних), які використовуються в процесі спілкування. Вона зберігає не лише мовні знання, а й результат пізнавальної діяльності людини загалом. Рівень повноти, системності і структурованості цих знань у пам'яті студента відповідний глибині розуміння при сприйнятті ним вербального або письмового повідомлення. Оперативна пам'ять являє собою поточне запам'ятовування, викликане простою необхідністю виконання дії [4].

Структура рецептивних видів мовленнєвої діяльності. Спільність структури рецептивних видів мовленнєвої діяльності проявляється в тому, що пізнавальна потреба виступає в ролі спонукального мотиву для слухання і читання [6]. А відтак, текстовий матеріал для рецепції має бути не лише цікавим, а й відповідати віковим та інтелектуальним можливостям студентів тощо. Важливо при цьому зазначити, що слухання, як і читання, може здійснюватися з різною метою. Так, слухання може переслідувати ціль одержати найбільш загальне уявлення про зміст тексту іноземною мовою. Ціллю навчального слухання може бути повне і точне розуміння усієї інформації, що міститься в тексті. Реалізація цієї цілі, звичайно, передбачає знання усіх мовних явищ, що зустрічаються в тексті [9].

Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти. Відповідно до загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти студенти вищих навчальних закладів повинні володіти іноземною мовою на рівні С (досвідчений користувач), який, у свою чергу, поділяється на С1 та С2 [5]. Користувач іноземною мовою рівня С1 може розуміти широкий спектр доволі складних та об'ємних текстів і розпізнавати імпліцитне значення; може висловлюватись швидко і спонтанно без помітних утруднень, пов'язаних з пошуком засобів вираження; може ефективно і гнучко користуватись мовою у суспільному житті, навчанні та роботі; може чітко, логічно, детально висловлюватись на складні теми, демонструючи свідоме володіння граматичними структурами, конекторами та зв'язними програмами висловлювання. Користувач рівня С2 може розуміти без утруднень майже все, що чує або читає; може вилучити інформацію з різних усних чи письмових джерел, узагальнити її і подати аргументований виклад у зв'язній формі; може висловлюватись спонтанно, дуже швидко і точно, диференціюючи найтонші смислові відтінки у доволі складних ситуаціях. [5]

Рівні іншомовної комунікативної компетентності. Загальноприйнято виділяти три рівні розвитку іншомовної комунікативної компетентності: мінімальний (елементарний), середній (незалежний) та максимальний (досвідчений). Завдання досягнення максимального рівня може ставитись тільки у мовному вузі. Навіть середній рівень повинен виступати як мета навчання на різноманітних факультативних курсах, які йдуть за основним курсом і призначені для поглибленої підготовки. За загальноєвропейськими стандартами мінімальний рівень (А 2) володіння іноземною мовою передбачає:

– вміння розуміти ізольовані фрази та широко вживані вирази, необхідні для щоденного спілкування у сферах власного побуту, сімейного життя, здійснення покупок, роботи;

– вміння спілкуватись у буденних ситуаціях, де потрібен простий обмін інформацією на знайомі та звичні теми;

– вміння представити простими мовними засобами своє оточення, навколишнє середовище і все, що пов'язане зі сферою безпосередніх потреб та послуг.

Середній рівень (B 2) передбачає:

- вміння розуміти основні ідеї тексту на визначену або довільну тему, у тому числі й дискусії за спеціальністю;
- вміння вільно спілкуватися з носіями мови;
- вміння чітко і детально висловлюватись із широкого кола тем, виражати свою думку з певної проблеми, наводячи аргументи за і проти [5].

Щоб досягти відповідних рівнів володіння іноземною мовою згідно з загальноєвропейськими рекомендаціями, на нашу думку, потрібно:

- визначати необхідність оволодіння студентами продуктивними видами мовленнєвої діяльності поряд із рецептивними, які домінували раніше;
- використовувати в навчальному процесі сучасні автентичні матеріали;
- навчати студентів комплексного іншомовного спілкування, а не окремих видів мовленнєвої діяльності;
- запроваджувати в навчальний процес європейське мовне портфоліо, що дозволяє зробити процес іншомовного навчання більш прозорим для студентів, допомагаючи їм розвивати здатність до відображення та самооцінювання, і таким чином надаючи їм можливість поступово підвищувати свою відповідальність за власне навчання;
- використовувати у процесі навчання іноземних мов новітні технології.

Ефективність мовленнєвої діяльності в іншомовному спілкуванні студентів забезпечується через:

- 1) актуалізацію рефлексивної діяльності студентів у парних, групових і колективних формах роботи;
- 2) організацію позааудиторної самостійної роботи з урахуванням зв'язку навчання з мотивацією студента;
- 3) поетапне виконання завдань комунікативної спрямованості із застосуванням автентичних матеріалів за різноманітними тематиками, жанрами, видами тощо.

З огляду на викладене, нині актуалізується професійно-орієнтований підхід до оволодіння іншомовною мовленнєвою діяльністю, який передбачає формування у студентів здатності до спілкування іноземною мовою з урахуванням специфіки професійної лексики. А відтак, вивчення іноземної мови у вищій школі, на нашу думку, ґрунтується на потребах студентів відповідно до обраної спеціальності та має проходити за такими напрямками:

- робота над спеціальними текстами з урахуванням професійних інтересів студентів;
- вивчення спеціальних тем для розвитку усного мовлення, активне використання при цьому його монологічної форми, що сприяє формуванню в студентів умінь зробити опис, викласти думку, донести інформаційне повідомлення тощо;
- вивчення лексичного мінімуму зі спеціальності;
- іншомовне спілкування у сфері майбутньої професійної діяльності [1].

Визначальною у цьому процесі є інтеграція таких дидактичних принципів як активність, комунікативно-професійна спрямованість, індивідуалізація. У підготовці студентів до мовленнєвої діяльності в іншомовному спілкуванні пропонуємо організувати варіативне навчання. Воно передбачає, передусім, наявність сформованої мотиваційної сфери щодо оволодіння іншомовною

мовленнєвою діяльністю і самоконтроль за формуванням власних інтегрованих комунікативних умінь і навичок.

Висновки. Дослідження мовленнєвої діяльності дали підстави визначити її психолого-педагогічні характеристики: структурну організацію (мотиваційно-спонукальний, орієнтовно-дослідницький, виконавчий рівні), предметний зміст (думка). Результатом мовленнєвої діяльності є відповідна дія учасників мовленнєвого спілкування. Урахування психолого-педагогічних характеристик мовленнєвої діяльності сприяє якісним змінам володіння іншомовною мовленнєвою діяльністю; мимовільності підведення нового, незнайомого раніше мовного явища під уже відомі мовні правила; легкості та довільності комбінаторних варіантів вираження думки та свободі інтерпретації сприйнятого мовленнєвого повідомлення, заданого за різних умов спілкування; покращенню якісної й часової характеристик усіх видів мовленнєвої діяльності. Знання внутрішньої структурної будови мовленнєвої діяльності значуще як для викладача, так і для студента. Воно дозволяє точніше управляти її формуванням, усвідомлено аналізувати помилкові мовленнєві дії, співвідносити їх із певним рівнем діяльності, ефективніше організовувати навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Болотина Н. И. Содержание профессионально-ориентированного обучения иностранному языку в неязыковом вузе // Материалы IV Междунар. науч. конф., посвящ. 89-летию образования Белорус. гос. ун-та [Межкультурная коммуникация и профессионально-ориентированное обучение иностранным языкам], (Минск, 29 октября 2010 г.) / Сборник научных трудов. – Минск : Изд. центр БГУ, 2010. – С. 78 – 79.

2. Выготский Л. С. Мышление и речь / Л. С. Выготский // Собрание сочинений. В 6 т. – М. : Педагогика, 1982. – Т. 2. – С. 6 – 361.

3. Гойхман О. Я. Речевая коммуникация / О. Я. Гойхман, Т. М. Надеина. – М. : Инфра, 2007. – 272 с.

4. Жинкин Н. И. Речь как проводник информации / Н. И. Жинкин. – М. : Наука, 1982. – 150 с.

5. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / науковий редактор українського видання доктор пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.

6. Зимняя И. А. К вопросу о психологических механизмах рецептивных видов речевой деятельности / И. А. Зимняя, Ю. Ф. Малинина, С. Д. Толкачева // Иностранные языки в высшей школе : сб. – М. : Высшая школа, 1977. – Вып. 12. – С. 106 – 116.

7. Ксенофонтова А. Н. Теоретические основы педагогического конструирования речевой деятельности / А. Н. Ксенофонтова // Вестник ОГУ. – 2002. – № 8. – С. 4 – 9.

8. Леонтьев А. А. Язык, речь и речевая деятельность / А. А. Леонтьев. – М. : Просвещение, 1969. – 214 с.

9. Хом'як А. П. Мовленнєва діяльність як засіб вербального спілкування / А. П. Хом'як, П. А. Кліш. – Науковий вісник ВНУ ім. Лесі Українки, Серія: Педагогічні науки, 2010 р. – № 23 , С. 34 – 40.

REFERENCES

1. Bolotina, N. (2010). The content of the professional focused training in a foreign language in not language higher education institution. Proceedings of the IV International

Theoretical and Practical Conference to the 89 anniversary of formation of Belorussian state university "Cross-cultural communication and the professional focused training in foreign languages", (pp 78-790 the Collection of scientific works. Minsk: Prod. BGU center [in Russian]

2. Vygotsky, L. (1982). Thinking and speech. Collected works (Vol. 2). Moscow, Russia: Pedagogics [in Russian].

3. Goykhman, O. (2007). Speech communication. Moscow, Russia: Infra. [in Russian].

4. Zhinkin, N. (1982). Speech as information conductor. Moscow, Russia: Science [in Russian].

5. Nikolaeva, S. (2003). All-European recommendations about language education: studying, teaching, assessment. Kyiv, Ukraine: Lenvit [in Ukrainian].

6. Zimnyaya, I. (1977). To a question of psychological mechanisms of receptive types of speech activity. Foreign languages at the higher school, 12, 106 – 116. [in Russian].

7. Ksenofontova, A. (2002). Theoretical bases of pedagogical designing of speech activity. Bulletin of regional public institution, 8, 4 – 9 [in Russian].

8. Leontyev, A. (1969). Language, speech and speech activity. Moscow, Russia: Education [in Russian].

9. Номьяк, А. Кlish, P. (2010). Speech activity as means of verbal communication. The scientific bulletin of VNU named after Lesya Ukrainka, Series: Pedagogical sciences, 23, 34 – 40 [in Ukrainian].

Е. А. Галацин, А. П. Хомяк. Аспекты речевой деятельности в иноязычном общении студентов высших учебных заведений.

Освещаются сущность, структурное строение речевой деятельности, механизмы реализации ее видов в иноязычной общении студентов высших учебных заведений; подано структурное строение мотивационно-побудительного, ориентировочно-исследовательского и исполнительного уровней, подано краткую характеристику каждого из указанных уровней; актуализируется профессионально-ориентированный подход к овладению иноязычной речевой деятельностью, который предполагает формирование у студентов способности к общению на иностранном языке с учетом специфики профессиональной лексики; введение в учебный процесс европейского языкового портфолио, что позволяет сделать процесс иноязычного обучения более прозрачным для студентов, помогая им развивать способность к отражению и самооценке, и таким образом предоставляя им возможность постепенно повышать свою ответственность за собственное обучение

Ключевые слова: общение, речевая деятельность, коммуникативно-познавательная потребность, осмысление, опережающее отражение, память, языковое портфолио, профессионально-ориентированное обучение.

К. О. Halatsyn, A. P. Khomyak. Aspects of Speech Activity in Foreign-language Communication of Students at Higher Educational Institution.

In the article the essence, structure of speech activity, mechanisms of realization of its types in foreign language communication of students at higher educational institutions are presented. The structure levels are: motivational and incentive (creation of a situation, which would motivate emergence and development of communicative and informative need for mastering skill of communication), approximate and research (research of activity conditions, allocation of a subject, attraction of financial resources, instruments of activity, etc), executive level. The professional focused approach to mastering foreign-language speech activity assumes formation in students the ability to communicate in a foreign language taking into account specifics of professional lexicon. Also the article describes implementation of the European language portfolio in educational process that allows making the process of foreign-language training more transparent for students, helping them to develop ability for reflection and self-assessment, and thus giving them opportunity to increase gradually the responsibility for their own training. The article explains a community of structure receptive types and speech activity that the informative requirement acts as incentive motive for listening and reading. The all-European recommendations on language education of foreign language skills are considered. The article describes the level C (experienced user), which is in turn subdivided into C1 (the user can understand a wide range of difficult and volume texts and distinguish implicit value; can speak quickly and spontaneously) and C2 (the user can understand almost everything that hears or reads; can withdraw information, generalize it).

Keywords: communication, speech activity, communicative and informative requirement, the judgment advancing reflection, memory, language portfolio, professional focused training.